

Form utan ande är tom.

AKTUELLA GUDSTJÄNSTFRÅGOR.

DET KAN aldrig nog tillbörligt kraftigt betonas att det för alla tider mest aktuella och brännande liturgiska problemet ligger inneslutet i de orden:

Form utan ande är tom.

En kyrka som har den sanningen klar för sig blir med nödvändighet en kyrka som generation efter generation kämpar för att hålla formerna för hennes liv, och främst de gudstjänstliga formerna fyllda av Helig Ande. Det är klart att här kan varken kyrkan eller den enskilde något taga utan att det varder henne givet, men här gäller ock mera än någonsin annars Frälsarens ord: Om nu I som ären onda förstån att giva edra barn goda gåvor, huru mycket mera skall då icke den himmelske Fadern giva helig ande åt dem som bedja honom. (Luk. 11: 13). Den ande som kan fylla de gamla kyrkans former med sjudande liv är ännu icke död, men han bidar villiga tjänare.

Det är en högst allvarlig situation när anden viker från formerna, men det är än betänkligare när man tror att detta avhjälpes genom att man skaffar nya former. När andefyllda människor bruka de gamla formerna då fyllas de igen av ande, då levandegöras de i tiden.

Vi behöva alltså en ny ande. Vi ha sagt att bönen här är oundgängligt nödvändig. Men därjämte det allvarliga studiet, som blir till en verklig inlevelse i formerna. Det man icke känner, behärskar man icke.

2: Nu är denna inlevelse i de gudstjänstliga formerna lika nödvändig för alla dem, som gemensamt skola utforma gudstjänstlivet i vår kyrka. Jag tror att det är ganska nyttigt för oss präster att påminna oss själva och varandra att vi inte äro ensamma om att förrätta gudstjänsten. En evangelisk gudstjänst kräver medverkan av prästen, av kyrkomusikerna och församlingen likaväl som den förutsätter bidrag av de bildande konsternas män. Men förstår nu kyrkan att det är en allvarlig sak om gudstjänsten blir allenast ett sysslande med tomma former av dessa de medverkande, så har hon själv skyldighet att giva alla dem, som skola förrätta gudstjänsten en möjlighet till inlevelse i formerna, till inövning i dem. Beträffande prästen, kyrkomusikerna och konstnärerna är det givet att tillfälle till denna inövning skall bjudas dem innan de gå till uppgiften att leda gudstjänsten. Men ock att kyrkan har rätt att fordra att detta tillfälle av dem tages i sorgfälligt bruk. I dessa stycken har kyrkan knap-

*) Ur ett föredrag inför Stockholms prästsällskap 10. 3. 30.

past ännu känt sin plikt. Den praktiska prästutbildningen brister ännu, ehuru den förbättrats betydligt. Ty en inlevelse i de gudstjänstliga formerna kan knappast en kort termins övningar medge. Det gäller ju här införande i predikokonst, i uppbyggande av gudstjänsten genom psalmvalet, i den gudstjänstliga sången vid altaret, i anordnande av andra gudstjänster än högmässan men ock i åtminstone ett minimum av liturgiskt skick och kultur. Som det nu är får den nyutkomne prästen, som börjar förstå sina bristande färdigheter och kunskaper härutinnan skaffa sig extralektioner. Är det kyrkan fullt värdigt att släppa ut generation efter generation av präster med en utbildning, som dessa på eget initiativ få komplettera på annat håll? — Huru den prästerliga praktiska utbildning bäst skulle kunna ordnas kunna vi inte här gå in på, men det faktum måste alltid hållas levande i kyrkan att risken för att hennes präster komma att tömma de gudstjänstliga formerna på ande är större så länge de sakna grundlig kännedom om dem och ordenligt tillfälle till inövning i dem. — Detsamma gäller våra kyrkomusiker: visserligen kan en svag bättring konstateras här och var: men på det hela brister det ännu mycket i den liturgiska utbildning som meddelas dem under deras utbildning även vid musikakademien. Kyrkan har rätt att vänta att den som skall leda församlingen i hennes bön och åkallan inför kyrkans Herre väl känner innebörden av de former vari denna åkallan fram bäres och att han levat sig in i dem. Men då har denne också rätt att begära att ordentlig kunskap därom skall meddelas honom i hans utbildning. F. n. få de härför intresserade själva komplettera den vid av enskilda sammanslutningar anordnade kurser. I detta stycke måste det nog sägas att kyrkans ledning brustit: den censur vid examinationerna ute i landsorten som skulle ske genom av Domkapitlet utsett ombud, och som givetyvis i första hand bort gå in för de kyrkliga-liturgiska synpunkterna har nog mångenstädes urartat till ren parodi. Beklagligt synes det mig ock vara att kyrkan själv icke äger något officiellt inflytande vid musikaliska akademiens organistskola. Man kan i detta stycke jämföra huru den unga i viss mån under vidriga omständigheter kämpande sachsiska landskyrkan engagerat sig i den relativt nystartade avdelningen för kyrkomusik vid Leipzigs konservatorium. Så mycket angelägnare är att under tiden ett rikt andeliv leves i huvudstadens kyrkor.

Eller vad gör vår kyrka för att de unga konstnärerna, som en gång skola bygga och inreda och pryda det hus som är formen omkring hennes andeliv, verkligen skola lära känna den Ande utan vilken alla deras former äro tomma? Veterligen ingenting alls. Så gör inte den romerska kyrkan. Ett ex. Ärligen anordnas av de lärda munkarna i Maria-Laach för de unga konstadepterna i Düsseldorf och Köln studieveckor med främsta syfte att

ge dem tillfälle att deltaga i gudstjänster, som låta dem förstå andelivet i kyrkan; därtill föredrag som belysa gudstjänsterna och konstnärliga kyrkliga spörsmål. Har ännu icke Sveriges kyrka återvunnit den insikten att den ande som bor i henne är stark nog att inspirera och motivera konstnärligt skapande?

Men allra främst gäller ju detta kravet på inlevelse i de gudstjänstliga formerna församlingen. Varje ny generation och varje ny tid måste så övas in i de gudstjänstliga formerna att dessa verkligen av församlingen kunna bli uttryck för hennes gudsumgänge, och det som en församling icke är väl förtrogen med blir aldrig för henne en andefylld form. När det gäller församlingen så är det i första hand fråga om psalmsången. Jag skulle kunna gå så långt härvidlag att jag ville säga att det betyder ingenting alls om församlingen icke kan ta del i introitusantifonierna, utan lämnar svaren åt kören, ja det betyder rätt litet om den icke kan stämma in i ordinarium missæ, men brister det i psalmsången, då har nog kyrkan all anledning att spörja sig om gudstjänsten håller på att bli en tom form för församlingen. Ni vet själva hur det är: en vanlig mässa utan allt extra blir till en uppbygglig gudstjänst bara församlingen sjunger sina psalmer. En den allra mest påkostade gudstjänst men med en stum församling gör sinnet dystert. Om man betraktar gudstjänsten ur synpunkten av *församlingens* möte med Gud, så är psalmsången det outhärligaste momentet i en evangelisk gudstjänst. Men Guds ord och predikan då? Jag misstänker att de gamla gubbarna och gummorna på landet ha rätt när de om psalmboken säga: Det är Guds ord. Däri ligger att psalmsången är både en förkunnelse och bönoffer. Men nu är frågan om den nuvarande generationen bevisar sig förstå behovet av inövning i denna den främsta församlingsmässiga gudstjänstformen? Det skrives ju som bekant i tidningarna ibland om saken. Och då får man veta att felet ligger antingen i den rytmiska utformningen som koralboken fått eller också att koralboken inte är nog rytmisk. Det är nog inte tu tal om att en sådan uppfattning är felaktig. Det är inte heller tu tal om att man både med den gamla Haeffnerska koralboken och ännu mer med den i det hela mycket goda nu gällande och av konungen gillade koralboken — även om man kan ha en del önskemål att framställa även beträffande den senare — kan få fram den efterlängtade församlingssången. Och det kan inte heller vara tu tal om att icke ens den mest fulländade koralbok i och för sig kan skapa en god psalmsång. Därtill kräves energi, målmedveten vilja och seg uthållighet främst från prästens och kyrkomusikernas sida. Ty ingen psalmsång vinnes utan genom ständig övning. För att psalm och koral skola bli något mera än tomma former kräves inövning: vi ha näppeligen råd att

ge ett enda tillfälle till spillo: i söndagsskolan, bland konfirmanderna, i ungdomskretsen — hur är det f. ö. med psalmsången vid ungdomsmötena här i huvudstaden? hur förvaltar den ungdom som nämner sig vid kyrkans namn, kyrkans förnämliga skatt och arvedel? — och så församlingsaftnarna som väl i första hand borde vara ett införande i församlinglivet enkannerligen i församlingens gudstjänstliv, och naturligtvis främst i koralen och psalmen. Här är nog en hjärtpunkt i gudstjänstlivet: den i församlingen levande koralen. Sedan är det visst önskvärt att församlingen vinner inövning i de liturgiska formulären: i evangelieboken, i mässan, särskilt i nattvardsmässan, där det brister fruktansvärt, men det är min övertygelse att detta kommer av sig självt bara vi återvinna den levande koralen.

3. Vi ha sagt att det är prästen och kyrkomusikerna, konstnärerna och församlingen som tillsammans skapa gudstjänsten. Men huru kunna vi vänta att genom alla dessas samverkan en tillfredsställande gudstjänst skall kunna komma till stånd, så sällan som de eftersträva och ernå en verklig kontakt med varandra. Det sker allenast när en och var är villig att underordna sig en större myndighet och göra sig till tjänare för det ena evangeliet. Från detta evangelium hämtar vår Kyrkas former sitt innehåll. Så den fasta liturgiska ordningen, så psalmerna och koralerna, så hymner och orgelmusik, så predikan, så själva kyrkobyggnaden, så skruden, när allt är som det skall vara. Varje enskild gudstjänst vinner ock sin enhetliga prägel när den blir en utstrålning från evangeliet. Då bli ock gudstjänsterna lika skiftande som evangeliet är mångfaldigt. I kyrkoåret ligger denna evangeliets enhet under mångfald bevarad. I den mån som vi lyckas avvinna av de olika söndagarna deras säregna karaktär, avvinna vi ur kyrkoåret evangeliets rikedom. Först när var söndag får sin särskilda prägel bevaras vi från det tröstlösa enahanda, som kan göra sig brett inom kyrkan. Vi ha allt att vinna genom ett hänsynslöst utnyttjande av kyrkoårets skatter och rikedomar och genom att bruka varje kyrkoårstids speciella uttrycksmedel på rätt ställe: vi må akta oss väldigt noga för att bjuda färsk potatis i februari och jordgubbar till påsk. Här hänger det mest på prästen. Han kan underordna sig kyrkoåret i sin predikan, i sitt psalmval, i sitt lojala följande av Missalets anvisningar om prästens delar i den lit. sången o. s. v. Läger prästen så en god grund så kan kyrkomusikerna, om de äro med prästen ens till sinnes låta församlingen känna pulsen och rytmen i kyrkoåret. Här snudda vi igen vid psalmsången. Vi präster skola aldrig förgäta att vår rätt att bestämma psalmerna innebär ett stort ansvar. Vi äro de som avgöra vad av fädernas psalmskatt som skall göras levande under kyrkoårets gudstjänster,

men ock om vad som skall försvinna i skymundan och glömska. Det är klart att en större risk alltid förefinnes i kyrkor där flera präster tjänstgöra: här kunna flera tillfälligheter spela in. Den frågan borde väl i dem upptagas till behandling om icke genom en normerande cykel av exempelvis introitus- och gradualpsalmer för hela kyrkoåret, dessa tillfälligheter i någon mån bortelimineras, så att exempelvis församlingen icke behövde se en del klenoder försvinna medan andra alltför ofta återkomma och utsättas för allt för hård slitning. En sådan psalmserie skulle ju ock för kyrkomusikerna i kyrkan och för intresserade ledare i ungdomskretsen vara en hjälp i arbetet för levandegörandet av koralen. Men det förutsätter ju en medveten vilja till samarbete mellan prästerna.

Låt mig göra den frågan: När är den psykologiskt rätta tidpunkten för psalmsättningen? Måne när predikan ligger fullt färdig, vilket kanske ibland icke händer förrän prästen står färdig att gå till gudstjänsten. Jag undrar om icke ett annat ögonblick är riktigare: Jag förutsätter att prästen på förhand satt sig in söndagens allmänna karaktär och enkanterligen i dagens predikotext. Så formar han ett tema för sin predikan: varför skulle vi ej kunna låta det bli temat för hela gudstjänsten? Utifrån detta tema väljer prästen sitt ingångsord, om han brukar sådant, och formar dispositionen, men innan han nu i detalj utarbetar predikan, så tänk på psalmerna. Giv kyrkomusikerna del av dem för deras val av hymn, då kan predikan sedan få sin särskilda karaktär därigenom att den i sig liksom hopsamlar vad den föregående liturgien, vad texterna och psalmerna och hymnen redan aningsvis förberett: starkast bestämmes predikan av evangeliet i dagens högmässotext men så att prästen tar sikte på den efterföljande psalmen. Den bästa predikan är den som på detta sätt låter infoga sig in i det sammanhang där den ställt sig själv.

En psalmsättning i god tid, åtminstone någon dag i förväg borde höra till god ton: lika litet som en präst bör kunna anses ha skyldighet att oförberedd gå på predikstolen, lika litet bör en kyrkomusiker tvingas att extemporera sin gudstjänst: vid högtidernas pressande tjänstgöring för kyrkomusikerna bör det vara en hederssak att alla psalmsedlar ligga färdiga vid helgens inbrott. Ges organisten icke tillfälle till förberedelse får församlingen finna sig i att han upprepar sig i preludierna eller att han gör som den extemporerande prästen: beger sig ut på allmänningen.

Innan jag lämnar denna punkten om att målet för oss måste vara att söka skapa enhetliga gudstjänster, gudstjänster däri de olika uttrycksmedlen peka åt samma håll och icke streta emot varandra, måste jag med ett par ord beröra ett liturgiskt spörsmål, som på ett ganska märkligt sätt har fått stegrat intresse omkring sig under denna sista mansålder: jag

menar spörsmålet om kyrkans skrud. Jag hoppas att snart i ett annat sammanhang få upptaga denna fråga till debatt i hela dess vidd. Här ville jag blott påpeka följande. Vid arbetet att återvinna skruden för gudstjänsten har man burits av en livlig önskan att låta färgen predika om evangeliet. Vid utformningen av färgkanon har man, omedvetet utan att från början upptaga ämnet till ingående undersökning, dels okritiskt accepterat den vid sekelskiftet gällande romerska färgkanons färger och dels den däri brukliga fördelningen av färgerna på kyrkoårets sön- och helgdagar. Om också detta i det stora hela torde vara den riktiga vägen, så borde dock, innan vi i vår kyrka gå vidare, frågan grundligt genomdiskuteras därför att den romerska seden är till sin tradition inte så överväldigade gammal. Hänsyn bör härvid i första hand tagas till ev. förefintlig svensk tradition: jag kan inte neka till att jag finner det fattigt att den under vår storhetstid så allmänt brukade blåa färgen icke getts plats i en svensk färgkanon: den har som advents- (och förberedelse-tids-)färg väl så goda traditioner som den violetta, av vilken vi veterligen ha ganska sparsamt förekommande äldre exemplar i vårt lands textila bestånd. Vi kunde gott undvara den, medan det knappast finnes anledning utesluta den klassiska purpurn, lidandets och konungamaktens färg för de sista söndagarna i fastan och långfredagen: den lidande kärlekens triumfdag framför andra, samt för domssöndagen. Purpurn för passions-tidens sista skede innebär allmän engelsk sed.

Ytterligare måste full hänsyn tagas till det svenska kyrkoåret i dess nuvarande skick: man måste aktge på att den romerska kyrkans *proprium de sanctis* strukits hos oss så när som på ett par rester: detta innebär att de många martyrdagarna med deras röda färg försvinna. Härigenom kommer en disproportion mellan de båda uråldriga högtidsfärgerna: vitt och rött fram, till det vitas förmån, som helt får dominera över det röda. De praktfulla gamla röda skrudar som i stor myckenhet bevaras i våra kyrkor måste dock anses vara vittnen om att den röda färgen icke haft en undanskymd ställning i Sverige. Vidare: då färgkanon fastställes måste vederbörlig hänsyn tagas till den ändring i själva söndagarnas karaktär, som någon gång inträtt, och som oftast framträder klart i dagens psalmer och övriga musikaliska dräkt: detta gäller exempelvis 1:a sönd. i advent, men också de efterföljande söndagarna, vilka få sin prägel av våra adventpsalmer: särskilt 51 och 53. I dessa finnes ingenting av fasta, ej heller förefinnes detta i den första serien av mässmusik vilken brukas här: under sådana omständigheter svär en botskrud emot den enhetliga prägel hos gudstjänsterna, som vi kräva. Jag kan icke ytterligare uppehålla mig vid den lit. skruden som eljest vore intressant nog att dröja vid.

4. Min fjärde tes under rubriken: "form utan ande är tom" vill jag formulera så: Det som hör hemma i Guds hus skall vara gudstjänst; icke underhållning. Jag menar att den djupaste faran som hotar från den i kyrkan inträngande underhållningen ligger just däri, att underhållningen innebär ett sysslände med former, ofta under gudstjänstens sken, vilka sakna ande, åtminstone sakna de den ande, som utpräglar det kristna gudstjänslivet. Nu skall jag emellertid villigt tillstå, att det är rätt besvärligt att klargöra skillnaden mellan underhållning och gudstjänst: underhållningen förströr, är en stunds tidsfördriv, gudstjänsten uppbygger, detta ord taget i dess stränga nytestamentliga betydelse. Men: den ene finner ett gudstjänstligt uttryck djupt uppbyggligt, en annan bara irriteras av det. Ett liturgiskt aktstycke, en sång utförd av en kör eller en liturg förnimma vi ena gången vara uppbyggande, en annan gång utförd av andra krafter distrahera de oss. Naturligtvis beror åtskillnaden i någon mån på den utförandes och på gudstjänsttagarens gudstjänstliga bildningsgrad och kultur, och man får nog därför vara försiktig i sina uttalanden, men särskilt för alla som skola förätta gudstjänst är det angeläget att de bevara känslan för den faktiskt förefintliga skillnaden på denna punkt. Det är nödvändigt att både prästen och kyrkomusikern instinktivt förnimmer denna skillnad. Även de mest liturgiska, och uppbyggande aktstyckena kunna brukas så att de bara bli underhållande. När bravursångaren stämmer upp sitt solo: det må vara Helig eller Ära, eller begravningsmässan, eller när kören sjunger ett Laudamus, är det inte alls något fel med texten eller musiken: felet ligger helt hos dem som dra menighetens tankar från innehållet till utförandet och så förvandla uppbyggelsen till underhållning. Den konstnärliga fåfängan är en farlig fiende till det gudstjänliga. Allt detta gäller naturligtvis i lika hög grad den konstnär, som har att utöva de talade ordens konst. Den underhållande predikan tillkommer ingen plats i Guds hus.

Men underhållningen segrar över uppbyggelsen också när för gudstjänstens innersta väsen främmande element pressas in i dess ram. Risker för att detsamma sker också när i och för sig goda moment få överlasta gudstjänstordningen är påtaglig och uppenbar. Faran för brokighet och överlastning hotar nog allra mest vid de ej agendariskt fastställda gudstjänsterna, där den skapande fantasien har fritt spelrum: musikstunder, och orgelandakter och mysteriespel och s. k. "vesprar" eller "Musikvesprar" som det ibland heter. Vad man här kan sammanföra i "programmet" — ordet är här på sin plats — har ju helt karaktären av en aftonunderhållning med andligt innehåll och dispositionen är uppenbarligen hämtad från kabarén. Ju brokigare dess bättre. Allt detta kan ha sin plats på församlingssalen i ungdomskretsen, i hemmet, men när det tränger in

i kyrkan under namn av gudstjänst — och i kyrkan skall intet annat än det som är gudstjänst — så ha vi rätt att erinra därom att det rum som är bestämt av Gud själv till ett bönerum, får icke ens av den bästa välmening förvandlas till en rövarkula. På vakt mot underhållningen, det är nödvändigt att vi intaga den positionen.

Arthur Adell.

Kyrkomusikerns personliga ställning till religionen.*

FÅ MUSIKER ha väl blivit så beundrade som Bach och Beethoven, och anledningen är nog lätt att förstå. Dessa personligheter ha lagt ned sina själar i sitt arbete, och deras livsverk har behärskats av en enda stor idé. Hos Bach den kristna gudstron, hos Beethoven en mystisk religiositet. En sprudlande andlighet har inspirerat dem. Och Bach och Beethoven äro ju icke de enda, vilka känt det som sin uppgift att ställa sin konst och sin förmåga i religionens och kyrkans tjänst.

Musiken kan tjäna många syften både av materiell och ideell art, men då det gäller musiken inom kyrkan, bör den kunna komma till en högre uppskattning än hitintills.

Nog är det så, eller borde åtminstone vara så, att kyrkomusikern är en tjänare i templet, som i samarbete med prästen bör sträva för det gemensamma syftet: Allt till Guds ära. Prästen har sin uppgift. Han läser sina partier och talar i sin predikan Guds ord till menigheten. Kyrkomusikern skall hjälpa folket att föra dess åkallan och bön vidare till Gud. Vad församlingen vill säga, dess böner, dess längtan efter Guds gemenskap frambäres genom sång, vilken dirigeras och ackompanjeras av kyrkomusikern. Organisten och kantorn ha därmed tilldelats en uppgift av utomordentlig vikt. Kyrkomusikerns tjänst sedd ur andlig synpunkt växer i betydelse. Vi behöva endast tänka på "Kyrie", Herre förbarma Dig, vilket utförande kommer på kyrkomusiciens och församlingens lott. Man behöver ju endast se på själva texten och tänka på innebörden, ävensom den plats, som partiet intager i mässan, för att förstå, att här är ett andligt och musikaliskt moment av allra största betydelse. Flera dylika exempel skulle kunna nämnas, bl. a. Allena Gud i himmelrik, såsom församlingens svar på "Gloria", samt en del stora partier i nattvardsmässan.

Härav kunna vi ju själva förstå, att ett andligt samarbete mellan präster

*) Efter ett tal hållet vid Ärkestiftets organistförenings årsmöte i Söderhamn den 28 sept. 1929